

УДК 821.162.1.09 Венглінський

Ростислав Радишевський,

член-кореспондент НАНУ,
доктор філологічних наук, професор,
кафедра полоністики Інституту філології
Київського національного університету ім. Т. Шевченка

УГОРСЬКІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ЛЬВА ВЕНГЛІНСЬКОГО

У статті висвітлені особливості ліричних рефлексій угорської проблематики у поетичному доробку польського поета Л. Венглінського (бл. 1827 – 1905), проаналізовані особливості їх використання й впливи постатей Ш. Петефі й Ю. Бема, специфіка функціонування мотивів традиційних народних пісень, що були відображені у збірці «Співи Годземби. Луна з-за Татр і Карпат» (1885).

Серед польськомовного доробку Льва Венглінського¹ є книжка повністю присвячена Угорщині, угорцям, переспівам та перекладам² угорських народних пісень і поетичної творчості Шандора Петефі. Вона називається «Співи Годземби. Луна з-за Татр і Карпат» (в оригіналі: «Pieńia Godziemby. Echo z za Tatr i Karpat»). Якщо раніше розглянута нами збірка «Полова й зерно»³ містить не один твір про ворогів Польщі – роздертої на три частини, поневоленої – то ця присвячена її друзям: саме так сприймає поет угорців. Ментальний стереотип поляків про дружні польсько-угорські стосунки закодувався у прислів'ї: *Węgiel, Polak – dwa bratanki, jak do szabli, tak do szklanki* (угорець, поляк – два брати, як до шаблі, так і до склянки), – яке згадується автором у книжці і є ключовим для його пісні «Угорець і поляк».

Книжка розпочинається передмовою (під назвою «Кілька вступних слів»), у якій обґрунтовано її мету. Автор вказує, що її написання викликано було недостатньою, на той час, обізнаністю поляків із дружньою сусідньою країною, попри те, що історичні шляхи польського й угорського народів не раз тісно перепліталися. Він нагадує ці переплетення, зокрема те, що від найдавніших часів поляки й угорці «давали один одному королів» і мали багато спільних інтересів. Тож головна мета книжки Л. Венглінського, передусім, просвітницька: ознайомити поляків з угорськими сусідами, щиро віддячивши їм за гарне знання польської історії, літератури й культури. Безпосереднім

¹ Радишевський Р. Просвітницька поезія Льва Венглінського – забутого поета польсько-українського пограниччя // Київські полоністичні студії. – Т. XVI. – К., 2010. – С. 110–125. – С. 110–112.

² Радишевський Р. П. Лев Венглінський як перекладач і переспівувач поезії // Електронний ресурс. – Режим доступу: korekta.io.ua/rostislav_radishewskiy_lev.

³ Радишевський Р. Моралізаторське зерно поезії Льва Венглінського // Київські полоністичні студії. – Т. XVIII. – К., 2011. – С. 158–165.

стимулом написання стало відкриття в Угорщині пам'ятника генералові Юзефу Бему, на якому автор був присутній і слухав захоплені промови угорців про цього спільного героя Угорщини та Польщі,

Юзеф Бем (народився 14 березня 1794 у Тарнові, помер 10 грудня 1850 в Алеппо) опинився в Угорщині після листопадового повстання й весни народів, під час якої керував революційною обороною Відня. В угорському повстанні командував у Семиграді, Банаті. Під час зимової кампанії (грудень 1848 – березень 1849) здобув славу великого вождя. Його ад'ютантом, до речі, був Шандор Петефі. 3 серпня 1849 року генерал очолив угорську армію. Після поразки повстання перебрався в Туреччину, де прийняв іслам, змінив ім'я на Мурат Паша, вступивши до армії султана, відтак боровся далі проти російських військ. Після договору Туреччини з Росією був інтернований до Алеппо, де згодом закінчилося його життя.

Саме героїчна постать Юзефа Бема по роках спричинилася до творчого пориву Льва Венгліньського зробити внесок у культурні взаємини Угорщини та Польщі, тобто до написання книжки. У передмові до неї не обійшлося без критики у бік тогочасної Росії, яку автор називає вірною своїй завойовницькій традиції⁴ і закликає, вслід за цитованим угорським промовцем, відіпхнути загарбницю поза кордони Польщі⁵, повернути Польщі волю й незалежність. Письменник підкреслює важливий момент сучасного йому політичного життя: у той час, як інші європейські, і серед них слов'янські, народи братаються й співпрацюють із загарбницькою Росією, Угорщина підтримує поляків. Він дошкульно критикує слов'ян, які крізь пальці дивляться на загарбання Польщі і черговий раз відмовляє Росії у функції опікуна слов'ян, наголошуючи, що слов'янщина – це не Москва⁶, оскільки є переважно «монгольсько-фінсько-татарською». Утім, не так етнічну, неслов'янську, приналежність Московщини відкидає поет (адже друзі-угорці теж не є слов'янами), а її загарбницькі риси – риси тирана й поневолювача народів. Автор пише: «Росія накидає свою опіку для того, щоб нищити гайдамацьким ножом і вогнем усе, що їй опирається, щоб у такий спосіб захопити придушене слов'янство у свої кігті, перетопити все у своєму монгольському тиглі і перетворити на знаряддя до подальших загарбань, знищивши ідентичність кожного з племен»⁷. Основна теза його така: від заступників Росії поляки нині далекі, вони уболівають над їх сліпотою, бо нічого спільного не хочуть і не можуть мати з тими, хто із катом Польщі братається. Щодо майбутнього польсько-російських стосунків розмірковує: «Доки та їхня (слов'янства – *P. P.*) опікунка, той вовк у ягнячій шкурі, не визнає наших прав, не поверне справедливості, не загоїть глибоко роздертих наших ран, доки не перестане винищувати польський і руський народ, ім'я якого прибрала, вкравши у русинів їхню історію, їхню мову й історичну назву, прозвавши їх принизливою назвою хохли, а нині забороняючи їм навіть те, що нам (має на увазі Галичину – *P. P.*) дозволено, тобто друкувати їхньою мовою, яку прозвали хохляцькою, <...> доти визнати її побратимом слов'ян не можемо»⁸.

Як видно із змісту передмови, значна частина поезій збірки містить мотиви боротьби за свободу, оспівує вільнолюбство, національну гордість угорців, які, на думку автора, можуть і повинні бути зразком для Польщі, оскільки на той

⁴ Wengliński Lew. *Pienia Godziemby*. Echo z za Tatr i Karpat. – Kraków : Drukarnia Związkowa pod zarządem A. Szyjewskiego, 1885. – 288 s. – S. VI.

⁵ Wengliński Lew. *Op. cit.* – S. IX.

⁶ Wengliński Lew. *Op. cit.* – S. XVII.

⁷ Wengliński Lew. *Op. cit.* – S. XVIII.

⁸ Wengliński Lew. *Op. cit.* – S. XVIII.

час вони демонстрували незвичайний розвиток національного життя в усіх напрямках.

Частину збірки, її родзинку, становлять переклади поезій Шандора Петефі. У попередніх наших розвідках⁹ ми вже неодноразово вказували на те, що Л. Венглінський мало знаний у польському й українському літературознавстві. Звісно, Словник польської літератури ХХ століття (*Słownik literatury polskiej XX wieku*) у розділі Угорська література в Польщі (*Węgierska literatura w Polsce*) не містить згадок про Льва Венглінського. У цьому енциклопедичному джерелі вказано, що творчість Шандора Петефі почали перекладати в Польщі у 1860-ті рр. В. Сабовський та С. Духінська-Прушакова через посередництво німецької і французької мов; з оригіналу здійснювали (не вказано хто) переклади в кінці 1880-х років, у Варшаві перша збірка поезій видатного угорця з'явилася 1879 року, а наступної треба було чекати півстоліття. Тим часом прізвище Льва Венглінського як перекладача Шандора Петефі варто було б згадати.

У збірці «Співи Годземби. Луна з-за Татр і Карпат» (в оригіналі: «*Pienia Godziemby. Echo z za Tatr i Karpat*») представлена ціла низка його перекладів творів Шандора Петефі, зокрема: «Два мандрівники» («*Dwaj węgrowce*»), «Сходи в могилу» («*Stopniami do grobu*»), «Біля каміна» («*Przy kominku*»), «Дві крадіжки» («*Dwie kradzieże*»), «Зимової ночі в степу» («*Nocą zimową na puszczie*»), поема «Руїни чарди» («*Zwaliska Czardy*»), «Пісні на честь Вахуса» («*Pieśni na cześć Wachusa*»), добірка любовної лірики – близько 30 текстів. Усі ці переклади сприймаються як самодостатні, майстерно написані твори, що є сигналом належного рівня їх відтворення в польських мовних шатах. Докладнішу оцінку, втім, мають зробити фахівці з угорсько-польського перекладу. На наш погляд, серед згаданих текстів особливою естетичною довершеністю вирізняються два: «Біля каміна» та «Руїни чарди» (чарда – це корчма посеред степу, в якій місцеві жителі відпочивали, їли, пили і танцювали – відомий нині усьому світові національний танець чардаш, що й дістав таку назву за місцем свого первісного виконання).

Зміст поезії «Біля каміна» коротко можна передати так: «Як гарно в час негоди сидіти вдома біля каміна й не мати жодних клопотів». Незабутній ліризм, не без краплі іронії, створює контраст основних строф і рефренів. Чотири октави, написані десятискладовим віршем, змальовують страшну бурю, яка викликана тим, за припущенням ліричного героя, «що хтось повісився» (це, очевидно, давній усталений вислів, породжений міфологічним мисленням, згідно з яким доля природи й людини завжди тісно пов'язані). Отже, в основних строфах ідеться про те, що на вулиці страшна негода: вітруган у лісі дерева з корінням вириває, б'ють громи, завірюха в полі все перевертає, злидарі потерпають тощо, а в наступних за ними рефренах – восьмискладових ідилічних чотиривіршах возноситься хвала домашньому затишкові і теплу каміна у такий спосіб (із варіаціями):

Włogo z tym, mój miły Boże!
Co są w domu w takiej porze,
Bardziej tym, co z czarą winka,

Благо ж тим, коханий Боже,
Хто сидить вдома в таку пору,
Та ще й з келихом вина,

⁹ Радишевський Р. Просвітницька поезія Льва Венглінського – забутого поета польсько-українського пограниччя // Київські полоністичні студії. – Т. XVI. – К., 2010. – С. 110–125; Радишевський Р. Моралізаторське зерно поезії Льва Венглінського // Київські полоністичні студії. – Т. XVIII. – К., 2011. – С. 158–165; Радишевський Р. Поезія духу предків // Лев Євгеніуш Венглінський. Вибрані поезії українською мовою. – К., 2011. – С. 5–57. Радишевський Р. П. Лев Венглінський як перекладач і переспівувач поезії // Електронний ресурс. Режим доступу: korekta.io.ua/rostislav_radishewskiy_lev.

Śmiał luleczkę – u kominka.

Пихкає люлькою – біля каміна.

Настрій блаженства, контрастного з долею злидарів, відтвореного перекладачем, нікого не залишить байдужим. Це один із тих текстів, які, свого часу, відкрили перед угорським читачем світ реального народного життя (а також і життя самого автора, який був його частиною), втіленого в поетичне слово із безпосередністю генія. Сам автор не раз був «по той бік» тепла і домашнього затишку. Ось що пише в одному з листів Шандор Петефі про свою пішу путь із Дебрецена в Пешт: «Я був жакливо самотній. Гула буря, і я йшов сам-один під битким дощем. Дощ плював мені в обличчя, наче не хотів пускати вперед, сльози замерзли в мене на очах. Я плакав від крижаного вітру й одчаю»¹⁰. Він ніс тоді у торбині рукописний том поезій, ще нікому не відомих, щоб якимсь чудом їх опублікувати...

У другому згаданому нами тексті – поемі «Руїни чарди» («Zwaliska czardy») опис долі самотньої корчми посеред угорського степу підноситься до символу долі угорського народу. Сюжет твору нагадує палімпсест, на якому нашаровано попередньо «стерту» історію племені: давні предки привезли у степ із гір каміння, заклали осаду, в якій мирно жили, поки мусульманські нападники не знищили їх, а поселення не зруйнували вщент. Залишилася лише церква, та й вона з часом зруйнувалася. Із того каменю по зруйнованій святині вціліли потомки винищеного племені збудували корчму-чарду. Для усієї книжки, зауважимо, властиве дуже майстерне використання мадяризмів, які автор пояснює як у ближчому контексті, так і в примітках у вигляді словничка. У збудованій чарді: «Długi wiek się potem krzepiło tam ciało / Gdzie przed tem duch ludzki po pracy, we znoju / Modlitwą się krzepił w pobożnym nastroju» - «Протягом довгого часу потім підкріплювали тіло, / Де перед тим дух кріпили після тяжкої праці / Молитвою у побожному настрої». Наведемо також уривок¹¹, у якому автор змальовує незабутні постаті земляків, що відвідували корчму – тіні своїх предків. Цей фрагмент особливо насичений мадяризмами:

Tu juhas, tam druciaz w stłuszczonej koszuli,
 Tam bojtar, wędrownik do pieca się tuli,
 Tam rześcy lowasy, tu kanas z fokoszem
 Lub pandur wietrzący, lub koniarz z czikoszem,
 Czasem hajduk w służbie, lub żyd z rudą brodą –
 Każdego gościła, wszem byłaś wygodą.

Тут вівчар, там дротяр у масній сорочці,
 Там пастушок, мандрівник до пічки тулиться,
 Там моторні конюхи, погоничі з дрюками,
 Чи жандарм-нишпорка або конюх із табунщиком,
 Часом гайдук по службі або жид із рудою бородою,
 Усіх приймала, для всіх була затишною.

Із часом корчма також занепала після смерті господарів, її будівля почала руйнуватися, а мандрівець, ліричний герой, спостерігає сумне видовище і

¹⁰ Первомайський Л. Шандор Петефі // Петефі Шандор. Поезії / Переклад з угорської та вступна стаття Леоніда Первомайського. – К. : Дніпро, 1972. – 375 с. – С. 11.

¹¹ Ми не можемо поряд із перекладом Л. Венглінського зацітувати аналогічний уривок у перекладі Леоніда Первомайського, хоча останній зінтерпретував цей текст. Але український перекладач зробив це зі скороченнями (так він вчинив і з багатьма іншими текстами). Загалом його тексти видаються нам ближчі до переспівів.

міркує про дальшу долю чарди і народу... Тут варто звернути увагу на вельми промовистий образ часу, поданий автором перекладу у кількох варіаціях (сподіваємося, він докладно відтворив оригінал). Одного разу міркування про час вкладені в уста ліричного героя як сентенція: *co w czasie powstało, z czasem zginąć musi, budynek czy ciało* (що в часі постало – з часом вмерти мусить будинок чи тіло); другого – у «роздуми» орла, який на руйновищі чигає, «*niby zadumany / O rzeczywistości ludzkich rzeczy zmiany, / I o znikomości świata, jak tej czardy / Na której ruinę rzuca wzrok pogardy*» (ніби задумався / про змінність людських речей, / про минущість світу, як цієї чарди, / на руїни якої кидає погляд погорди); ще одного разу – в авторську персоніфікацію: «*Tak to czasu paszcza wszystko precz pożera, / Co wzrasta i kwitnie – niszczy i zaciera*» (Так то пащека часу геть усе пожирає, / Що росте і квітне – нищить, розтирає). Метафора *паща часу* з'являється подеколи і в інших творах збірки. Породжена вона, можливо, в народній мові. Як припускаємо, образ може бути навіяний пащами постійних «сусідів» угорців у степу – диких тварин, передовсім, вовків, яких також надзвичайно талановито змальовано у творі «Зимової ночі в степу» (у Леоніда Первомайського ця поезія називається «Вовча пригода»¹², вона також перекладена зі скороченнями). У цій байці за законом казкової метаморфози голодні вовки розмовляють, ніби люди, розпитують свого ситого товариша, де це він поласував. І той розповідає жахливу історію про те, хто і як став його жертвою. У кінці твору, як вимагає того жанр, мораль: «*Nie chcecie doświadczyć losu gacha w puszcze / Niegodziwym żądrom ofiarą nie służcie*» (Хто доли полюбовника в степу не хоче розділити / Хай не береться жертвовно своїй пристрасті служити). Метафора часу, який невмолимо пожирає все – і поневолювачів, і поневолених, є дуже сугестивною.

З приводу сюжетних перипетій поеми «Руїни чарди» варто додати, що в них відображено нюанси життя Шандора Петефі, адже його батько певний час був орендарем убогої корчми, він сам не раз читав свої вірші по корчмах, ще до того, як почав публікуватися.

Однак варто наголосити, що в добірці перекладних поезій, представлених Л. Венглінським, в жодному випадку не йдеться про сліпе підкорення долі. Навпаки, протилежна, оптимістична позиція ліричного героя помітна навіть у цитованій вище моралі до байки. Виклик проти злої долі (людини й народу), непідкорення їй, заклик до протистояння – звучить у текстах перекладів, уміщених навіть на завершення любовних пісень. Так, у поезії «Вчора й сьогодні» ліричний герой, нарікаючи на нещасливе кохання, яке гнітить його, сковує, ніби кайдани, прагне від цих душевних оков звільнитися. Адже на нього чекає... слава. «А слава, заповідь моя», як писав наш класик, сучасник Шандора Петефі. Обидва генії, і Тарас Шевченко, і Шандор Петефі, у своїх передчуттях були пророчими. Зазначимо, що польський перекладач дуже чутливо вловив світовідчуття Шандора Петефі, добираючи його тексти для польського читача. Скажімо, згаданий нами видатний український поет епіграфом до вибраного Шандора Петефі у своєму перекладі ставить рядки аналогічного змісту, який вважає, отже, найхарактернішим для ментальності одного із найвідданіших синів угорського народу:

Свобода і любов
П'янить одним бажанням.

¹² Первомайський Л. Шандор Петефі // Петефі Шандор. Поезії / Переклад з угорської та вступна стаття Леоніда Первомайського. – К. : Дніпро, 1972. – 375 с. – С. 57.

Я за любов оддам
Життя у цвіті раннім,
А для свободи я
Пожертвую й коханням¹³.

У решті перекладних текстів Льва Венгліньського вказані мотиви повторюються і варіюються. Кінцевий «Заклик» («Szozat») виражає лише соціально-визвольні прагнення:

Bracie, wstań na głos Ojczyzny!
Mamy wybór: śmierć i rany,
Potem wolność, mir za blizny,
Albo jarzmo i kajdany.

Брате, встань на заклик Вітчизни,
Маємо вибір: смерть і рани,
Потім воля, мир за шрами,
Або ярмо і кайдани.

Niech każdy, kto prawym
Madziarem rzysięgnie,
Że pod tym zwycięży sztandarem,
lub łęgnie.

Хай кожен, хто за справу
мадярів присягне,
Під тим штандартом переможе
або впаде.

...
Imię Węgra znów się stanie
Godnem ojców starej sławy,
Hańbę zmyje z nas powstanie,
Z ran zwycięzców strumień krwawy.

...
Ім'я угорця знову стане
Гідним старої слави батьків,
Ганьбу змиє з нас повстання,
Кривавий потік із ран переможців.

Коли перекладач у передмові писав про те, що угорський народ гідний бути зразком для наслідування, то вважав його на той час прапороносцем прогресу і передових ідей визволення й побудови демократії. Пристрасним виразником таких ідей був і Шандор Петефі, яким захоплювався Лев Венгліньський.

Щодо змісту любовної лірики Шандора Петефі, яка подана у томі «Луна з-за Татр і Карпат», то можемо здогадуватися, що певні тексти написані були під впливом почуттів до нашої землячки Юлії Сендлей – мешканки Закарпаття. Цікаво, що подорожуючи до коханої (йому було тоді 24 роки), Ш. Петефі писав «Дорожні листи» для журналу «Гозанк», що видавався у Дьєрі¹⁴. Ось як про ці (не байдужі українцям) мотиви інтимної лірики написав Леонід Первомайський: «Юлію Сендрей, дочку управителя графських маєтків, він завоює в боротьбі з її батьками і з нею самою. Вона народить йому сина. Кохання до Юлії сповнить його творчість, він оспіває його як боротьбу, перемогу, щастя – часом із гумором, іноді зі смутком і тривогою, але завжди з усією пристрасною, на яку тільки він був здатний»¹⁵.

Як відомо, Шандор Петефі (1823 – 1849) загинув ще зовсім молодим. Відповідно до традиційної версії, це сталося під час битви під Шегешваром 31 липня 1849 року в бою з козаками російської армії. Згідно з новою версією, яка не знайшла підтвердження, був поранений, узятий у полон і таємно вивезений до Сибіру, де помер 1849 року. Походив видатний угорський поет із слов'янської родини – змадяризованого серба, зубожілого дворянина Стефана

¹³ Первомайський Л. Шандор Петефі // Петефі Шандор. Поезії / Переклад з угорської та вступна стаття Леоніда Первомайського. – К. : Дніпро, 1972. – 375 с. – С. 47.

¹⁴ Петровцій І. Закарпатські сліди Шандора Петефі // Дзеркало тижня (Київ). – 2008. – 5 квітня.

¹⁵ Первомайський Л. Шандор Петефі // Петефі Шандор. Поезії / Переклад з угорської та вступна стаття Леоніда Первомайського. – К. : Дніпро, 1972. – 375 с. – С. 7.

Петровича і простої словачки Марії Гузової. У п'ятнадцять років Шандор Петефі (прізвище – мадяризований варіант Петрович) послуговувався вже сімома мовами, зокрема й угорською, на якій протягом свого котрого життя створив поетичний доробок, що став окрасою скарбниці світової культури. У своїх творах революційного періоду – «Національна пісня», «На шибеницю королів», «До нації» – Шандор Петефі висловлював наболілі прагнення угорського народу, утім, перекладу цих текстів у Л. Венглінського немає, як і відомих поем, написаних раніше. Але це аж ніяк не заперечує певного внеску Льва Венглінського у польську рецепцію видатного угорця.

Першу частину збірки «Луна з-за Татр і Карпат» становлять власні твори Льва Венглінського, присвячені Угорщині, як було вже зазначено. Дуже пізнавальною, написаною з великою симпатією, є велика поема «Угорський край», що має промовисті щодо змісту розділи: «Тиса», «Дунай», «Карпати, Татри», «Лікувальні джерела», «Клімат, вино», «Характер народу», «Одяг», «Народна й національна поезія», «Петефі», «Духовний поступ», «Йокай», «Ліст», «Циганська музика», «Слава угорців: історія, література і т.п.», «Чардаш». Ця поема Л. Венглінського знайомить читача з історією, географією, культурою Угорщини. Серед виразних нюансів образності цього твору варто звернути увагу на метафору *країни-раю* – саме такою вважають свою землю угорці. Як відомо, про країну-рай у національному гімні співають ще сусіди-чехи. Тож митець чутливо підхопив особливість сприйняття рідної землі угорцями і детально описав у поемі складові цього земного раю – красу угорських річок, гір, степу, багатство природи на корисні копалини, зокрема золотоносність водних артерій; а також безхитрісне щастя простих угорців серед вільного безкрайого степу: вони пасуть стада овець чи рогатої худоби, їдять смачний гуляш, п'ють божественний токай, співають і танцюють запальний чардаш, і, звісно, кохають гарних чорнявок.

Неодноразово – у цьому та інших творах – хвалебно згадується славний напій угорців – токай. *Золотий токай, божественний нектар*, «Токай *wonny, słodki, zdrowy*, рłyn *rozkoszny, bursztynowy*» (токай духмяний, солодкий, корисний, напій розкішний, бурштиновий) – називає його Л. Венглінський. Оспіваючи лікувальні джерела краю, поет знову вдається до релігійної образності, називаючи джерела їх за чудотворні властивості – богами: «I nie szukaj cudzych bogów, Gdy ich masz u swoich progów» (І не шукай чужих богів, коли їх маєш біля власних порогів).

У низці творів поет розповідає про національний характер угорців, особливості їхнього духу, ментальності. Відзначає гостинність, вірність у дружбі, відкритість характеру, щирість: «Co na myśli, to i w słowie... Słowem myśli nie osłoni» (Що на думці, те і в слові... Словом думки не заслонить). Це риси зовсім протилежні до властивих героям його збірки «Гіркий сміх»... Що край, то звичай, як кажуть поляки.

Варто також звернути увагу на художнє зображення поетом яскравої функції людської мови, яку у двадцятому столітті вчені назвали перформативною¹⁶. До перформативів прийнято відносити передовсім присяги, обіцянки, але в широкому значенні можна уважати ними усі слова, словесні акти, що стають ділом, реалізуючись, змінюють дійсність. Очевидно, чесний, щирий по натурі простий угорський люд вельми надавався до зображення таких слів-чинів. Їх знаходимо у розділі пісень, створених поетом «на угорський лад і мотиви», скажімо, у вірші «По заручинах» («Ро

¹⁶ Перформативи – мовні акти, рівноцінні вчинкові. У науковий ужиток цей термін увів [Дж. Остін](#). Він походить від латинського дієслова *perficio* – здійснювати закінчувати.

zrękowinach»), де хлопець прохає «звільнити його від слова» про одруження, бо ще не нагулявся; а також у «Сватанні» («Dziewostąb»), де автор навіть уживає дериват *zasłowić* (засловити) – отримати від дівчини слово згоди на одруження. У кінці цього вірша звучить питання про слово-діло: «Cóż? Dacie mi słowo, / Po słowie sóreczke?». (Що ж? Дасте мені слово? / По слові дочку.) Найцікавіше, що навіть більш виразні приклади естетизованих перформативів знаходимо в текстах Шандора Петефі, перекладених Л. Венгліньським: у сатиричній поезії «Сходження до могили» («Stopniami do grobu»), герой якої «глибокий мислитель» Яцек Доленя: «Jak powiedział, tak też i zrobił» (Як сказав, так і зробив): вигнав жінку з дітьми, слуг порозпускав, прогуляв усе, пропив, програвав і врешті – повісився, – про що спершу вголос міркував-планував; в обговорюваній уже поемі «Руїни чарди», перш ніж побудувати корчму з розвалин святині: «Ktoś tak rzekł do siebie, i tak się też stało» (Хтось так сказав собі, і так сталося) та ін. Біблійні джерела у цієї образності («спочатку було слово»), а, певно, і давніші, бо з давніх-давен люди помітили, що слово може слугувати як правді, так і брехні... Наведемо принагідно також слова про чин угорської революції 1848 року в контексті «весни народів», висловлені Шандором Петефі в одному з його листів: «Полум'я революції перекинулось на Німеччину, воно усе ширше розгоралось, нарешті спалахнув і Відень, Відень! А ми невтомно захоплювались, але ще й пальцем не поворухнули. Сейм говорив гарно, але слова, які б не були гарні, залишаються тільки словами, а не ділом (підкреслення наше – Р. Р.) <...>. Яке убожество прохати, коли ознака часу – вимагати»¹⁷. Безперечно, Шандор Петефі був тією людиною, яка змінила дійсність угорського народу і своїм словом – високохудожнім – і ділом борця-воїна. А Лев Венгліньський належав до тих забутих європейських інтелектуалів, який чутливо резонував на ключові взірці часу.

Цікаво, що чесність угорця у поемі «Угорський край» поет змальовує через ампліфікацію синонімічних висловів на окреслення цієї риси: «I nie bawi się w przytyki, Nic w bawełnę nie obwija, Drwiąc z światowej polityki, / Gniew objawi bez ogródki, / Prawdą bryźnie w oczy śmiało, / Dusza to jak kryształ czysta, / Jest ci wrogiem – nie ukryje» (І не бавиться в натяки, / Не огортає нічого в бавовну, тобто нічого не приховує, / Висміюючи світову політику, Правдою бризне в очі сміло, / То душа кришталево чиста, / Якщо ворожа тобі – не приховає). Він підкреслює не раз високо розвинуту національну гордість угорців, нетерпіння національного приниження: «Bo przed wszystkim mi ojczyzna, / Droga, święta, nietykalna» (Бо найважливіша для нього вітчизна / Дорога, свята, недоторкана), а також указує на єдність усіх станів угорського народу, які оберігають свою відрубність, протистоять стихії уніфікації. Закорінення цих традицій шукає в історії, та у чинах колосів угорського духу – видатних художників, письменників, композиторів.

У розділі «Циганська музика» поет геніально, на наш погляд, її описує. Треба надати належне забутому авторові, він мав талант до чарівної мови звуків і вмів її перекладати на слово. Лев Венгліньський закликає послухати гру угорського цигана, щоб навечно її запам'ятати:

Jak zaczyna zwolna, z cicha,
Jak brzęk przczółka u kielicha,
Lub jęk muchy w rajęczynie,

Як починає. Повільно, стиха,
Ніби дзижчання бджілки біля келиха,
Або мухи у павутинні,

¹⁷ Первомайський Л. Шандор Петефі // Петефі Шандор. Поезії / Переклад з угорської та вступна стаття Леоніда Первомайського. – К. : Дніпро, 1972. – 375 с. – С. 27.

Lub szmer liści na drzewinie;
Niby szeptem, jak dziewczyna,
Gdy jej srom zrumieni lica
Pierwszą miłość swą spowiada,
Chociaż ukryć by ją rada.

...
Słuchaj, jaka naraz burza
Jak z otchłani się wynurza,
Wre i kipi, grzmi i warczy,
Jak w podziemnym gdzieś wulkanie;
A gdy sił jej już nie starczy,
Zwolna cichnie – aż ustanie...

Чи шарудіння листочків на дереві.
Ніби шепотом, як дівчина,
Коли їй сором зарум'янить щоки,
Про першу свою любов сповідується,
Хоч і рада була б її приховати.

...
Слухай, яка нараз буря,
Ніби з прірви виринає,
Вирує, кипить, гримить і гарчить,
Ніби десь у підземному вулкані.
А коли вже сил їй не стане,
Повільно стихає, аж перестане.

Це лише два маленькі фрагменти, образне моделювання музики у поемі займає кілька сторінок, які захоплюють живописним звукописом. На завершення поеми подано не менш живописний опис чардашу, який поет називає «винаходом сьомого неба», танцем у якому відображається душа угорців.

На зразок того, як у збірці «Пісні від праці та з бою» оспівано всі стани й професії польського суспільства, у книзі «Луна з-за Татр і Карпат» ушлявлено типових представників угорського суспільства. Їм присвячено окремі твори: «Чікош (табунщик)», «Угорський гайдук», «Гайдук – пандур (жандарм)», «Юхас (вівчар)», «Галяс (рибалка)», «Бетяр (бідняк)», «Ловас (наїзник)», «Берес (наймит)», «Гусар» та ін. У вірші «Пуста (степ)» поет створює незабутній образ властивих Угорщині географічних теренів, на яких формувався дух свободи – сабад. Син степу – чікош – постає у всій своїй красі і величі в однойменній поемі. Автор змальовує його лицарем, загартованим, гордим. Швидко їзду на конях передає метафорично: «To nie jeździec czmycha tak, / Ale czart to albo ptak, / Piorun to, to strzały pęd, Wirem każdy zwrot i skręt» (То не вершник так летить, А чорт або птах, грім то, лет стріли, Вирує на кожному повороті і закруті). Подібних динамічних портретних описів чікоша і нерозлучного з ним коня, для якого є другом, захисником, майстром, у творі чимало. Особливо вражають сцени приручення, об'їждження диких коней. У виспіві поеми звучить щире авторське побажання: «Duch twój, koń twój i ostroga, / Neich postrachem będą wroga» (Дух твій, кінь твій і шпори / Хай страх наганяють на ворога).

У поезії «Степ, гуляш, чікош» знаходимо мальовничі описи степу-океану, над яким простягається ще один океан – небесний. Знову прославляється наїзник і доглядач коней – вірний вітчизни син, гідний роду Зріні і Гуняді. Однак, Лев Венгліньський зрадив би своїм уподобанням, якби поруч із портретами людей не вимальовував «портрети» тварин. Скажімо, у цьому творі величезна строфа¹⁸ присвячена волячим рогам – рівним, покрученим, як вужі, вигнутим уперед, подібним до ліри, до дуг, шабель, місяців, спіралі тощо. Віршоване поклоніння природі за її «витвори», характерне ще з юнацької творчості українським діалектом¹⁹, помічаємо у поетовій картині світу протягом усієї творчості.

¹⁸ Wengliński Lew. Pienia Godziemby. Echo z za Tatr i Karpat. – Kraków : Drukarnia Związkowa pod zarządem A. Szyjewskiego, 1885. – 288 s. – S. 79.

¹⁹ Радишевський Р. Поезія духу предків // Лев Євгеніуш Венгліньський. Вибрані поезії українською мовою. – К., 2011. – С. 5–57.

Поет оспівав не лише квінтесенцію типового представника угорського народу, а й осередок «раси» – містечко Босормен в Сабольському комітаті, яке отримало шляхетські привілеї за свій героїзм – «Там z rogromu znajdziesz, bracie, osalony ludu rdzeń» (там знайдеш, брате, уцілілий від погромів корінь народу). У більшості творів збірки, як і в завершальному гімні «Хто угорець» оспівано патріотизм угорців, відданість рідній землі, її звичаям, мові. Поет наголошує, що кожен угорець за батьківщину віддасть свою кров і життя.

Розділ «Erotki», або ж любовні, чи ліричні вірші, написані Л. Венглінським на мотиви угорських пісень, можливо, сучасному читачеві видаватиметься мало цікавими, але для фахівця й тут знайдуться різні яскраві нюанси угорського національного світосприйняття, чутливо передані автором. Варто підкреслити, що передано їх на тлі безхитрісних, загальнолюдських мотивів, які у всі часи є актуальними, як наприклад, мотив заздрості: «Tyle na mnie już zawiści, Ile w borze drzew i liści, Ile jadu w różnych ziołach: Tyle jadu w wrogich kołach...» (Стільки вже на мені заздрощів, скільки в бору дерев і листя, Скільки отрути в різному зіллі – Стільки ж її у ворожих колах...) [«Zawiść»]; або ж – мук кохання, «уплетений» у метафори садівничої професії

Wszystkie me myśli, zamiary i chęci,
I wszystkie kwiaty i chwasty pamięci:
Niby źdźbła zbiorę, związę

w jednym snopie,

I wszystkie razem w winie dziś utopię.
Odkąd jej niema, me życie zatrute...

Всі мої думки, наміри і бажання,

I всі квіти і бур'яни пам'яті:

Ніби стебла зберу, зв'яжу

в один сніп,

I всі разом у вині нині втоплю,

Відколи її немає,

моє життя отруєне...

У згаданій нами на початку статті пісні «Угорець і поляк», яка відкриває збірку, висловлене авторське побажання: «Obyż Bóg ich nie rozdzielił, / Ducha zgody w obu wcielił / By się razem wciąż wspierali / Wspólną dolę szczęściem zwali» (Аби Бог їх не розділив, / Дух згоди в обох утілив, / Щоб вони один одного підтримували / Спільну долю щастям називали). Ця мрія автора втілилися вже, як відомо, у ХХ столітті, у спільній долі Польщі та Угорщини в Євросоюзі. Слово Льва Венглінського, хай і через століття, матеріалізувалося, змінивши долю братніх народів, адже було воно виразником колективних прагнень не одного покоління обох спільнот.

Rostysław Radyszewski. Motywy węgierskie w twórczości Lwa Węglińskiego.

W artykule wyświetlono właściwości refleksji lirycznych problematyki węgierskiej w dorobku poetyckim polskiego poety L. Węglińskiego (~1827–1905), przeanalizowano właściwości ich wykorzystania i wpływy postaci Sándora Petőfiego i J. Bema, specyfikę funkcjonowania motywów tradycyjnych pieśni ludowych, odzwierciedlonych w zbiorze «Pienia Godziemby. Echo z za Tatr i Karpat» (1885).

Rostyslav Radyshevskyi. Hungarian Motives in Lev Venglinsky's Oeuvre.

The article describes the specific features of lyric reflections of Hungarian problematic in the poetical heritage of Polish poet L. Venglinsky (about 1827 – 1905); the specific features of their use, influences of S. Petefi and Y. Bem and the functioning of motives of traditional nation songs which were pictured in «Godzembra's Songs. The Echo from Tatry and Carpathians» are analyzed.